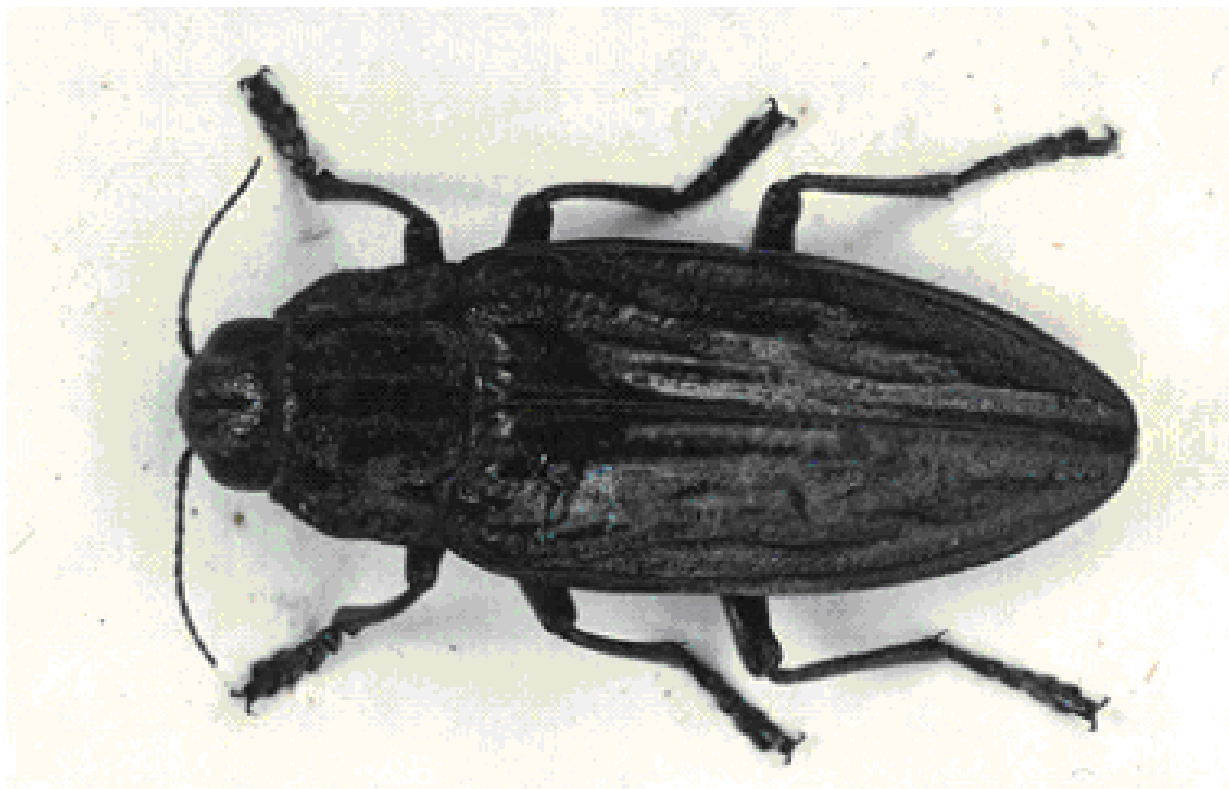

Jättepraktbagge i Skåne

lägesrapport 2004-2005

Jättepraktbagge *Chalcophora mariana* L.

Titel: Jättepraktbagge i Skåne
lägesrapport 2004-2005

Utgiven av: Länsstyrelsen i Skåne län

Författare: Gunnar Isacsson, Skogsstyrelsen

Bilder: Gunnar Isacsson, Skogsstyrelsen

Beställningsadress: Länsstyrelsen i Skåne län
Miljöenheten
205 15 MALMÖ
Tfn: 040-25 20 00
lansstyrelsen@m.lst.se

Copyright: Länsstyrelsen i Skåne

Upplaga: 100 ex

ISBN: 91-85363-85-5

Layout: Anders Hallengren

Tryckt: Länsstyrelsens tryckeri 2006

Omslagsbild: Rune Axelsson

Förord

Denna rapport, ”Jättepraktbagge i Skåne”, redovisar resultaten av de undersökningar som genomförts i Skåne under åren 2004-2005. Undersökningarna har genomförts för att klarlägga om den sällsynta skalbaggen jättepraktbagge, *Chalcophora mariana*, alljämt förekommer i landskapet. Undersökningen är ett led i arbetet att genomföra det Åtgärdsprogram för bevarande av Jättepraktbagge, som Naturvårdsverket fastställde 2004.

Arbetet har genomförts av Gunnar Isacsson, Skogsstyrelsen, som också författat rapporten.

Åtgärdsprogrammet för Jättepraktbagge ingår i den storsatsning för hotade växter och djur som Naturvårdsverket och Länsstyrelserna genomför med syfte att till år 2015 minska antalet hotade arter med 30 %. Åtgärdsprogrammen har visat sig vara framgångsrika verktyg för att förbättra situationen för hotade arter. Totalt ska 210 åtgärdsprogram för mer än 500 växt- och djurarter tas fram.

Kristianstad och Malmö i februari 2006

Göran Mattiasson

Anders Hallengren

Gabrielle Rosquist

Koordinatorer för hotade arter
Länsstyrelsen i Skåne län

Innehåll	4
Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Genomförda åtgärder	7
Beskrivning av fönsterfälla för levandefångst	8
Resultat:	
Rinkaby	9
Äspet	10
Yngsjö	12
Friseboda	12
Övriga observationer	13
Diskussion:	
Varifrån kom det senast påträffade svenska exemplaret?	15
Finns jättepraktbaggen kvar i Sverige?	15
Idéer och förslag för åtgärdsprogrammets fortsättning	16
Skötselidéer för några områden längs Hanöbukten	17
Tack	18
Citerad litteratur	19

Sammanfattning

Yngelvirke av tall har lagts ut på fyra olika platser efter Hanöbukten. Bevakning av yngelvirket har skett med fönsterfällor för levandefångst under några varma och soliga dagar sommaren 2004 och 2005. Varken jättepraktbagge eller några andra rödlistade skalbaggar påträffades i fällorna eller i yngelvirket.

Lämpliga biotoper för jättepraktbagge har systematiskt genomförts efter gnagspår från Landön till Vitemölla (en sträcka på ca 36 km). Dessutom genomfördes korta besök i tallmiljöer vid Ängelholm och Hässleholm. Inga gnag av jättepraktbagge påträffades, däremot gnag av andra praktbaggar på tall, särskilt på Rinkaby skjutfält och vid Åhus.

Omständigheterna kring det senaste svenska fyndet i början av juni 1993 (ej 1995 som felaktigt angetts i Åtgärdsprogrammet för bevarande av Jättepraktbagge) talar för att det rör sig om ett exemplar som flugit hit från Baltikum eller Polen.

I diskussionsdelen föreslås att åtgärdsprogrammet genomförs även i Östergötland (Gryts skärgård) och i Småland (Hornsö kronopark och i trakten av Alstermo). Som ett alternativ torde populationshöjande åtgärder i Lettland, Litauen och Polen vara till oerhört mycket större nytta för arten och vara betydligt mera kostnadseffektiva än åtgärder i det för arten klimatiskt ogynnsamma Sverige.

I diskussionsdelen föreslås skötselåtgärder som t ex gallring av tät tallskog och kontrollerade bränder i vissa naturreservat längs Hanöbukten för att förbättra förutsättningarna för de allt sällsyntare arter av djur och växter som är knutna till varmt lokalklimat, öppen – halvöppen sandmark och rörliga sanddyner.

De mest anmärkningsvärda observationerna av skalbaggar som gjordes i samband med undersökningen var fyndet av en frilevande population av husbock, *Hylotrupes bajulus*, i stående döda tallar på Rinkaby skjutfält, samt återfyndet av bibagge, *Apalus bimaculatus*, på sin enda kända lokal i Skåne nära Ängelholm.

Bakgrund

I Åtgärdsprogrammet för bevarande av Jättepraktbagge föreslås en rad åtgärder med utgångspunkt från det senaste kända fyndet av jättepraktbagge i Sverige.

Syftet med åtgärderna för jättepraktbaggen är att:

1. Bedöma om arten fortfarande har en reproducerande population i Sverige.
2. I så fall förstärka denna population genom att förse den med lämpligt yngelsubstrat.

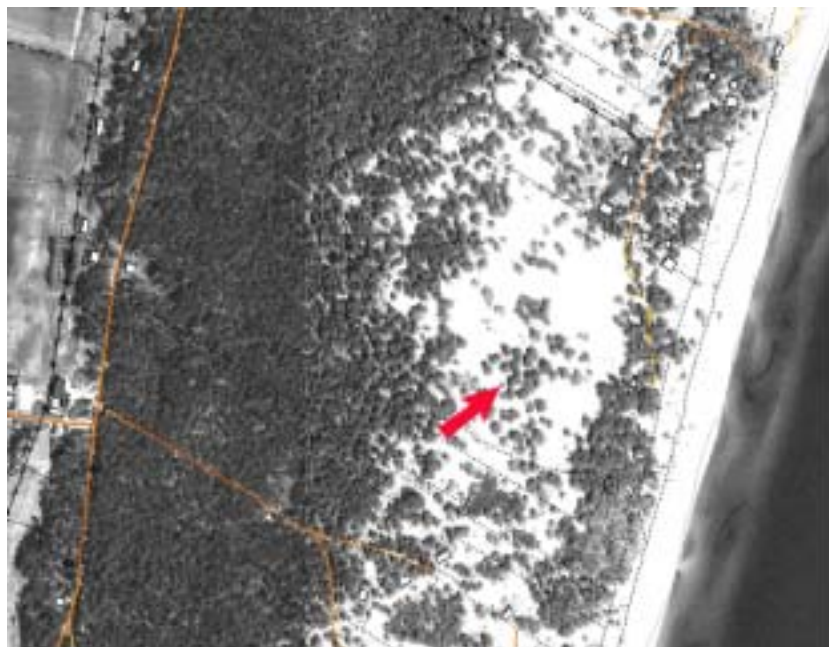
De åtgärder som föreslås i åtgärdsprogrammet är följande:

”I det inledande skedet bör man söka efter kläckhål av arten, dels på lokalen där man gjorde fyndet 1995 och på andra passande lokaler i östra Skåne, från Blekingegränsen till Vitemöllaområdet. Samtidigt bör lockvirke efter samma strandavsnitt läggas ut på fyra lokaler (se tidigare kapitel). Detta virke inspekteras vid olika lämpliga tidpunkter under tiden början av juni till mitten av augusti. Med lämpliga tidpunkter menas varma, soliga dagar med en temperatur helst över 25 plusgrader. Man bör koncentrera dessa insatser till tiden från mitten av juli till början av augusti. Läggs fångstvirket ut relativt nära väg bör man kunna inspektera samtliga fyra lokaler under en dag. Inspektionerna bör utföras under 6 till 7 tillfällen under varje sommar 2004 och 2005. Får man inget resultat under den första sommaren fortsätts samma aktion under ytterligare en sommar varvid ytterligare nyavverkat lockvirke läggs ut på samma lokaler och observeras. Även det ett år gamla virket inspekteras samtidigt den andra sommaren.”

Denna rapport behandlar åtgärderna som utförts under 2004 och 2005. För övrigt bakgrundsmaterial, artfakta etc hänvisas till åtgärdsprogrammet.

Genomförda åtgärder

Under våren 2004 studerades flygbilder över det område längs Hanöbukten, där det enligt åtgärdsprogrammet borde vara störst sannolikhet att träffa på gnag av jättepraktbagge. På flygbilderna noterades särskilt områden med luckor och gläntor i tallskog (bild 1). Död ved på sådana ställen lär föredras av jättepraktbaggen, troligen tack vare ett varmt lokalklimat.

Bild 1. Exempel på strandskog vid Hanöbukten nära Friseboda. Havet och sandstranden syns till höger. Den täta mörka tallskogen övergår i ett sanddynlandskap som genomsöktes på jakt efter gnagspår. Yngelvirket placerades vid den röda pilen.

Efter flygbildsinventeringen undersöktes de solexponerade gläntorna och skogsbrynen i fält. Denna inventering genomfördes under april 2004. Korta besök gjordes även i liknande miljöer vid Sandhammar och Ängelholm.

Under hösten 2004 meddelade Mikael Sörensson vid Lunds Universitet att han sett en larv av jättepraktbagge på Skånska Dragonregementet P2:s övningsfält vid Hässleholm i början av 1970-talet. Fem kilometer österut, vid Galgbacken, hade amatörentomologen Gunnar Israelsson noterat ett fynd av jättepraktbagge 1966. Den 22 oktober besöktes därför området tillsammans med Jan-Erik Bergkvist, som varit skogsförvaltare för P2:s skogar fram till sin pensionering.

Under sommaren 2005 fanns rik tillgång på stormfällt virke i östra Skåne, så observationerna koncentrerades då till solexponerade virkesväldor längs Hanöbukten. I enlighet med åtgärdsprogrammet valdes fyra platser ut 2004 för utläggning av yngelvirke. Dessa platser beskrivs nedan. På varje ställe lades tre-fyra tallstockar som barkades fläckvis och grävdes ner till hälften (bild 2). Några lätta yxhugg gjordes här och där för att åstadkomma sprickor lämpliga för äggläggning. Ytterligare yngelvirke lades ut på en av dessa platser (Rinkaby) 2005. På övriga platser fanns rik tillgång på stormfällt tallvirke, så att fälla ytterligare träd på dessa platser ansågs inte meningsfullt.

För att kunna bevaka flygaktiviteten under soliga varma dagar, monterades en fönsterfälla för levandefångst i anslutning till yngelvirket (bild 3). Sommaren 2004 och 2005 har bevakning skett under några soliga och varma dagar under juni – augusti.

På ramens översida sattes en liten lapp som förklarade fönsterfällan. De dagar som fällan var monterad fanns även en lapp som angav hur dags fällan skulle tömmas och som samtidigt hälsade intresserade välkomna att titta på.

Det är mycket tidskrävande att sätta upp, vittja och montera ner fyra fällor på en dag, men det bedömdes ändå som det effektivaste och miljövänligaste sättet att bevaka alla fyra platserna med yngelvirke. Om man använt traditionella dödande fällor kontinuerligt skulle passningen effektiviseras, men till priset av att undersökningen skulle riskera att bli etiskt stötande och kontraproduktiv. Åtgärderna skulle kanske bli dödsstöten för den svenska jättepraktbaggepopulationen istället för dess räddning.

Bild 2: Exempel på yngelvirke

Beskrivning av fönsterfälla för levandefångst

I en stabil träram sitter en plexiglasskiva på ca 40 x 60 cm. Skivan är uppdelad i fyra trekanter för att förhoppningsvis bli tydligare för fåglar och för att inte bilda ett oflexibelt vindfång. Under skivan finns en plasttratt för att styra de påflugna insekterna ner i lådan. Lådan är isolerad med fem cm frigolit och innehåller två kylelement (kylklampar) och ett par vita A4-sidor som vikts som ett dragspel. När insekterna hamnar i lådan blir de snabbt nerkylda och sätter sig i ett pappersveck och väntar på varmare tider. När fällan vittjas på eftermiddagen blir djuren snabbt upplivade och flyger iväg utan att ha tagit någon som helst skada.

Bild 3: Exempel på fönsterfälla för levandefångst.

Resultat

Rinkaby

Rinkaby är det mest intressanta området för vedinsekter på tall längs hela Hanöbukten (bild 4). Tack vare den militära övningsverksamheten finns rikligt med gles, gammal tallskog med brand- och skottskadade träd och död ved, särskilt kring skjutfältets målområden (bild 5). De öppna markerna betas extensivt av nötkreatur, vilket gynnar en mycket artrik flora och insektsfauna knuten till torra sandiga marker.

Rinkaby är också det enda stället där ett alldeles färskt utgångshål av en rödlistad praktbagge iakttoogs 2004, nämligen den åttafläckiga praktbaggen, *Buprestis octoguttata*, klassad som missgynnad (NT). Utgångshålet hittades i en stor hög med gamla barkfallna stockar som ligger vid vändplanen längst åt sydost på Tyska Vägen (bild 6).

Bild 4: Beskrivning av platser för yngelvirke utmed Skånes östkust

Färska utgångshål känns igen på att de är trävita inuti, medan äldre hål blir gråa och mer och mer vittrade med tiden. Under 2005 hittades ytterligare några färska utgångshål av samma art, samt en frilevande population av husbock, *Hylotrupes bajulus*. Sådana frilevande populationer är bara kända från några få platser i landet. På Rinkabyfältet finns också gnag av alla de arter som Bengt Ehnström räknar upp i åtgärdsprogrammet som följearter och konkurrenter till jättepraktbaggen:

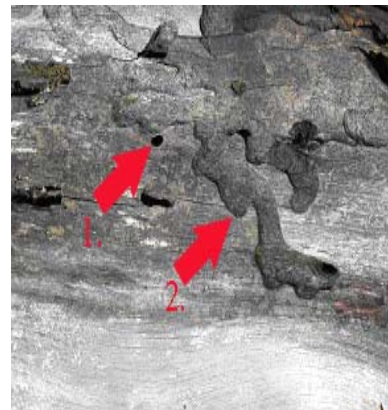
”Förutom några andra arter av praktbaggar förekommer flera arter av långhorningar i samma virke där jättepraktbaggen förekommer. Bretchel & Kostenbader (2002) nämner att såväl allmän praktbagge (*Buprestis rustica*) som gulröd blombock (*Anoplodera rubra*) förekommer tillsammans med jättepraktbaggen. Brun och strimmig barkbock (*Arhopalus rusticus* och *Asemum striatum*) samt bitbocken (*Spondylus buprestoides*) är andra vedlevande arter på tall som är allmänna över en stor del av landet och som ofta förekommer i stor mängd i samma typ av yngelvirke som jättepraktbaggen.”

ur Åtgärdsprogrammet för Jätteraktbagge

Eftersom träden vid den bästa platsen för yngelvirket är fulla med ammunitionssplitter, fälldes ett träd nära övningsfältets gräns 2004 och fraktades till vändplanen på Tyska Vägen. För att ytterligare locka baggar fläktades lite bark av vid stambasen på en stående tall nära yngelvirket. Ytterligare fyra stockar placerades ut 2005 från en tall vars stubbe lämnades ca en meter hög och formades med motorsåg till ett fågelbad av samma typ som finns avbildad i Bretchel & Kostenbader (2002) som exempel på bra yngelmiljö för jättepraktbaggen.

Bild 5. Aldre stockhög vid Tyska Vägen. Observera brandskada på torrakan i bakgrunden.

Bild 6. 1: Kläckhål av åttafläckig praktbagge. 2: Otypiska gångar av brun barkbock, djupt ingnagda i

Äspet vid Åhus

Stranden vid Äspet i naturreservatet Kronoskogen är den plats där det senast påträffade svenska exemplaret av jättepraktbagge gjorde sitt fatala misstag att landa på Anders Ekstrand, numera på Region Skåne, tidigt i juni 1993. Den sitter numera i entomologen Rikard B. Anderssons skalbaggsamling i Höör.

I samråd med kommunekolog Sam Skällberg, Kristianstads kommun, beslöts att ta yngelvirke av en tall som lutade över vägen mellan Snickarhaken och sommarstugorna längre åt sydost. Tallen var rötskadad av talticka och bedömdes som farlig där den stod. Fällskäret togs så pass högt upp att de lägsta fruktkropparna av taltickan sitter kvar på högstubben (bild 7). Tallen skuggade en utvecklingsbar yngre ek av hagmarkstyp. Vid fällningen skadades toppen på eken, vilket borde göra att den sannolikt blir rötskadad och börjar bilda ett mulmhål om några år (bild 8). Det finns en lång rad rödlistade insektsarter som är beroende av sådana hål.

Bild 7. Tallstubbe med den skuggade eken i bakgrunden t.v.

Bild 8. Den skadade ektoppen.

Inför 2005 fälldes ytterligare en tall vars krona skuggade eken. Toppen på tallen hade knäckts av januaristormen 2005, så stammen står fortfarande kvar. Bedömningen var att den skulle göra större nytta som substrat för vedlevande insekter som stående än som liggande.

Mängden liggande död ved har ökat rejält i Äspets naturreservat efter stormen. Strax norr om Åhus upparbetades tallvirke som lades upp i stora vältor längs Vannebergavägens förlängning mot Rinkaby skjutfält. En av vältorna bestod av torrt eller rötskadat färskt virke. Efter kontakt med Mats Persson på Södra i Hörby åtog sig Södra att frakta en del av detta virke till Äspets naturreservat och placera ut det i solexponerat läge på ett hygge i reservatets nordvästra del. Enligt Nicklas Frank, Göteborgs universitet, som har erfarenhet av jättepraktbaggens förekomst i Lettland, söker sig jättepraktbaggen gärna till barkfallet solexponerat äldre tallvirke för äggläggning. Dessa stockar bör därför utgöra ett gott komplement till det färska yngelvirket.

Om man följer den lilla bilvägen åt sydväst från ålaboden vid Snickarhaken, kommer man strax till en liten glänta mellan tallskogen och strandvallen (bild 4). Här finns sedan gammalt ett par tallågor. Den ena har mycket rikligt med gnag och kläckhål av olika vedinsekter. De största och flesta hålen är kläckhål av brun barkbock, men där finns också några kläckhål av allmän praktbagge och åttafläckig praktbagge (NT). Alla kläckhål är gamla.

Sven G. Nilsson, Lunds universitet, har uppgett att han i skogen sett gnag för ca 10 år sedan, som han tror gjorts av jättepraktbagge. Platsen har dock inte med säkerhet kunnat återfinnas. Noterbart är att de solexponerade träd som står nära skogsbrynet mot havet verkar ha tätare med gnag och fler arter än flertalet av de träd som står i gläntor längre in i skogen.

Kan det vara så att de flesta vedinsekter som förflyttar sig längre sträckor hellre gör det längs skogsbrynet än inne i skogen? Eller är det helt enkelt en effekt av att många djur råkar nå stranden när de flyger i en slumpvis vald riktning inne i skogen, och därefter hellre söker efter lämplig ved istället för att fortsätta flyga ut över vattnet?

Stranden vid Äspet är mycket välbesökt av badande och promenerande allmänhet. Därför annonserades tiden för tömning på fällan och besökare hälsades välkomna. Tömningarna bevisades av som mest ca tio personer.

Yngsjö

Yngelvirket placerades på östra kanten av en sydexponerad sanddyn ca 450 m in från stranden (bild 9). I samband med barkningen besöktes virket av de båda mindre vanliga, men ej rödlistade vedlevande knäpparna *Ampedus balteatus* och *Cardiophorus ruficollis*. I sanden observerades bl a svartbaggen *Crypticus quisquilius*, som också sågs vid fällan på Rinkabyfältet. I fällan hamnade bl a en hane och en hona av långhorningen *Anoplodera sanguinolenta*. I en halvdöd tall på sanddynens krön, som också bildar skogsbryn, fanns gnag av allmän praktbagge, *Buprestis rustica*. Sammantaget visade sig denna plats vara den näst artrikaste av dem som undersöktes. Sanddynen är också välbesökt av grävande steklar och rovflugor.

Drygt 100 m norr om sanddynen står områdets största ek, ”Stora Eken” som, tillsammans med de yngre ekarna i tallskogen, utgör en rest av de glea ekdominerade skogar som växte här innan betet och virkeshungern gjorde kustbygden skoglös för flera hundra år sedan.

Bild 9. Sanddynen vid Yngsjö med yngelvirket och fällan upp till höger och den halvdöda tallen till vänster.

Friseboda

Landskapet i norra delen av Friseboda naturreservat och halvannan kilometer nord-nordost därom är mycket intressant. Här kan man ännu se stora öppna aktiva sanddyner i en mosaik med orörliga lav- och mossbevuxna sanddyner med gamla tallar, ofta växande i buketform (bild 10). Mångstammigheten hos en del av de äldre tallarna kan vara en effekt av hur skyddsskogsplanteringen anlades på 1700- och 1800-talen.

Bild 10. Sanddynerna runt Friseboda naturreservat.

Det berättas att man tog frön från en hel kotte i taget och la på tång som täcktes lätt med sand. När det gick bra blev resultatet en liten grupp av tallar, som idag ser ut som en mångstammig tall.

På tre av sanddynerna finns även kvar små rester av den gamla ekskogen, som här var snarast ekekratt än traditionell skog. Den tall som fälldes för att bli yngelvirke beskuggade och trängde den äldsta kratteken i området. Denna ek är ca en halv meter i diameter vid stambasen men bara ca fyra meter hög. Några meter norr om denna ek finns en innanrötad ekstubbe i samma grovlek. I stubben växer en två meter hög och ca 50 år gammal tall.

Under tallbark på ett träd i närheten observerades en av de rödvingade vedknäpparna, den stora och vackra *Ampedus sanguineus*. Några andra nämnvärda vedinsekter observerades inte.

Mitt på sommaren 2005 kvistades en tall upp som överskuggade en annan av områdets äldre krattekar på en sanddyn ca 80 meter väster om yngelvirkestallen. De grövre grenarna lades vid det befintliga yngelvirket för att med sin doft förstärka dess attraktivitet.

Övriga observationer

Gnag av olika praktbaggar förekommer sparsamt på tall längs Hanöbukten. Som tidigare nämnts har gnag setts främst på östra delen av Rinkaby skjutfält. Praktbaggegnag har också observerats i norra delen av Vitemölla strandbackars naturreservat, på ett par träd i norra delen av Frisebodareservatet och upp till 1,5 km norr därom, vid sanddynen 100 m söder om ”Stora Eken” i Yngsjö och nära stranden, i Äspet nära stranden och i ett par mycket grova döda tallar mellan scoutstugan och infarten till segelklubben, samt i stolpar för torkning av nät vid ålabodarna i Rigeleje, Frisebodaboden, Furu-boden, Revhaken och Tället. Alla praktbaggegnag, utom några nära vändplanen på Tyska Vägen på Rinkabyfältet, har varit minst ett eller flera år gamla. De flesta av dessa gnag är sannolikt orsakade av allmän praktbagge, *Buprestis rustica*, men gnag som troligen gjorts av den rödlistade åttafläckiga praktbaggen, *Buprestis octoguttata*, förekommer också.

På Rinkaby skjutfält, i de stående döda tallarna nära vändplanen på Tyska Vägen, finns rikligt med gnag av husbock, *Hylotrupes bajulus*.

Under slutet av juli till slutet av augusti 2005 observerades sammanlagt fem exemplar. I Sverige är sådana frilevande populationer endast kända från några få platser längs ostkusten med varmt och torrt lokalklimat upp till Vaxholm samt på Gotland och Gotska Sandön.

Solexponerad död ved av tall förekommer ganska sparsamt längs Hanöbukten. Östra delen av Rinkaby skjutfält är det enda området som har rikligt med sådan ved.

Skuggig tallved förekommer mera allmänt och spritt. Vid Klövakull ca två kilometer norr om Landön finns en stor mängd tallågor men anmärkningsvärt få insektsgnag.

Ett besök gjordes i mitten av april 2004 i strandnära tallskog vid Ängelholm. Här syntes inga praktbaggegnag alls, men bland de små sanddynerna söder om Ängelholms södra badplats (NO och SV om rikets nät –punkten X:6238120 / Y:1314470) finns en mycket rik förekomst av sälgsidenbi, *Colletes cunicularius*. Denna art av solitära bin har en mycket intressant och hotad boparasit, nämligen bibaggen, *Apalus bimaculatus*, (VU) som hittades i samma trakt av amatörentomologen Bo Olsson på 1970-talet.

Den 29 mars 2005 gjordes ett återbesök för att söka efter bibaggen, vilket också lyckades. Två exemplar sågs i de sanddynen där sälgsidenbiet har sina bohål. Hans Berggren filmade bibaggen vid samma tillfälle för TV-programmet "Mitt i naturen". En åtgärd som skulle gynna både den och sälgsidenbiet vore att göra en försiktig röjning bland de unga tallarna som hotar att beskugga sanddynerna, samt att gynna förekomst av sälg i strandskogarna.

Vid Galgbacken i Hässleholm rapporterades fynd av jättepraktbagge 1966. Fem kilometer därifrån, på P2:s övningsfält, hittades larver av jättepraktbagge 1974 av Mikael Sörensson, numera på Lunds universitet. Därför gjordes ett besök i dessa båda områden tillsammans med Jan-Erik Bergkvist, som skött P2:s skogar från 1971 fram till sin pensionering och som numera bistår Hässleholms kommun med skogliga råd. Han beklagade att han inte fick reda på förekomsten på 1970-talet, för då skulle arten åtminstone inte ha försvunnit pga brist på substrat. Några gnag hittades inte vid besöket. Det område vid P2 där jättepraktbaggen påträffades 1974 domineras av blandädellövskog med bok, ek björk och enstaka grova tallar. Enligt Bergkvist har skogen fått ett tätt underbestånd av lövträdsplantor av olika slag sedan den militära aktiviteten upphörde. Den äldre skogen har också tätat efterhand som kronorna har fyllt ut mellanrummen efter de träd som fälldes då och då i övningsyfte. Även tallskogen vid Galgbacken har numera ganska tät undervegetation.

Det mest lovande stället för jättepraktbagge i framtiden är tre grova vindfällda tallar som ligger i nordöstra kanten på ett äldre lövblandbestånd, 700 m nordväst om fd P2:s norra grind (koordinater X:6227410. Y:1369830). En förutsättning är dock att uppväxande sly röjs bort årligen så att vindfällena får förbli solexponerade under de närmaste 10-15 åren. Troligen är det tyvärr nog för sent att försöka rädda jättepraktbaggen där .

Diskussion:

Varifrån kom det senast påträffade svenska exemplaret?

Under inventeringens gång har misstankar funnits att jättepraktbaggen, som kom flygande längs stranden vid Åhus i början av juni 1993, inte var kläckt i Sverige utan på andra sidan Östersjön. Det finns en rad indicier på att så kan vara fallet.

Vädret som rådde från och med andra veckan i maj 1993 var ett soligt och varmt högtrycksväder med vindar från SO - NO på 4 – 10 m/s. De första dagarna i juni passerade ett lågtryck från sydväst med regn, därefter blev det åter fint ett par dagar för att därefter bli lågtrycksbetonat från mitten av juni och resten av sommaren.

Avståndet mellan Åhus och områden i nordöstra Polen med jättepraktbagge är ca 25 mil. Vid sydostlig vind på 5 m/s tar det 14 timmar för ett luftpaket att tillryggalägga sträckan. En bagge som flyger med 7 m/s (ca 25 km/tim, vilket inte är orimligt för en så god flygare som jättepraktbaggen) och dessutom har medvind i ett sådant luftpaket skulle kunna flyga över på knappt åtta timmar. Avståndet till Slitere nationalpark i Lettland, med en hög population av jättepraktbagge, är 53 mil. Om det råder högsommarvärme och blåser från nordost med 13 m/s, som det gjorde 11-12 maj 1993, skulle en bagge kunna flyga hit på sju timmar och tjugo minuter.

En indikation på om migration verkligen förekommit kan man få från fågelobservationer. Enligt Fågelåret 1993 (Sveriges Ornitologiska 1993) förekom många sydostliga inslag i fågelfaunan under försommaren detta år. Bland annat konstaterades ovanligt många biätare. På södra Gotland ringmärktes relativt få fåglar, men mer än normalt av rosenfink och grönsångare. På Ottenby, Öland, var brandkronad kungsfågel, gulhämpling, aftonfalk och härfågel vanligare än normalt. En observation av rosenstare gjordes också den 28 maj. Beträffande mera extrema sällsyntheter registrerade Club 300 längs Sveriges ostkust från Skåne till Småland inkl Öland samt Gotland 14 maj – 13 juni följande gästande arter från sydost: purpurhäger, smutsgam, dvärguv, alpseglare, sydnäktergal, svarthuvad sparv, ormörn och rostgumpsva.

Dessa indicier tillsammans med det negativa resultatet av gnagletandet längs Hanöbukten talar för att den jättepraktbagge som påträffades vid Åhus 1993 hade flugit hit från Baltikum eller Polen.

Finns jättepraktbaggen kvar i Sverige?

I remissvaren till åtgärdsprogrammet meddelade Kjell Antonsson, länsstyrelsen i Östergötland, att det redan 2002 observerades ett 20-tal kläckhål av jättepraktbagge på fyra-fem öar i Gryts skärgård. Det råder en viss osäkerhet om hur pass färska kläckhålen var. Jonas Hedin, länsstyrelsen i Kronobergs län, meddelar fynd av kläckhål från Hornsö i Kalmar län, samt från Alstermo i Kronobergs län. I Holkaryd, Kronobergs län, gjordes fynd av imago 1968. Om arten finns kvar i Sverige är det mera sannolikt att den finns i något eller några av dessa områden än att den lever kvar i Skåne.

Det är, som Håkan Ljungberg från ArtDatabanken påpekar, viktigt att först ta reda på om och i så fall var arten finns kvar innan man börjar lägga stora resurser på populationshöjande åtgärder. Om man beslutar sig för att använda fällor för att ta reda på om arten finns eller inte, är det oerhört viktigt att dessa fällor inte är dödande. Det vore ett fatalt missgrepp om de åtgärder som utförs för att säkra artens existens dödar de sista exemplaren.

I åtgärdprogrammet pekar Bengt Ehnström på tillgången på grovt tallvirke med markkontakt och med gynnsamt mikroklimat – dvs. solexponering under en lång följd av år – som en mycket stark begränsande faktor. Sedan 1950-talet har mikroklimatet i skogen försämrats kraftigt. Det förr så vanligt förekommande skogsbetet har upphört. Tillsammans med ett ökande kvävenedfall har detta lett till att trädplantor av olika slag växer upp i de äldre bestånden. Öppna hyggen får kraftig markvegetation snabbare än förr, så att vindfällda frötallar snabbt beskuggas av vegetationen. De äldre bestånden har hållits täta pga att blädning har varit förbjuden som föryngringsform sedan trakthyggesbruket slog igenom på allvar. 1950 var det genomsnittliga virkesförrådet per ha i Skåne ca 100 m³sk /ha. Idag har virkesförrådet per hektar mer än fördubblats, vilket rimligen gjort den liggande döda veden mycket mera skuggig, fuktig och kall. Återkommande skogsbränder som håller skogen luckig, ljus och solexponerad har inte förekommit som regelbunden störningsfaktor sedan de upphörde på 1870-talet i Hornsö.

Jättepraktbaggen, som i Sverige har sin nordvästligaste utpost, kan helt enkelt inte längre hitta tillräckligt stora områden med kontinuitet på grova tallågor med tillräckligt varmt mikroklimat. Att det är mikroklimatet och inte makroklimatet som är avgörande indikeras av att försvinnandet av arten sammanfaller både med förtätningen av skogarna (som sänker maxtemperaturen i skogen) och med medeltemperaturens ökning i makroklimatet.

Idéer och förslag för åtgärdsprogrammets fortsättning

Av det föregående framgår att inventeringsåtgärder, förslagsvis i form av sökande efter färsk kläckhål och fångst med fällor för levandefångst, måste göras på några platser i Östergötland och Småland (åtminstone i Gryts skärgård och Hornsö) innan ytterligare beslut om populationshöjande åtgärder tas. Härvid måste också hänsyn tas till sannolikheten att kontinuiteten kan upprätthållas även utan särskilda riktade medel för artbevarande. Om det t ex beslutas att lågintensiva skogsbränder ska få bli ett återkommande inslag i skötseln av Hornsö kronopark skulle detta vara ett mycket starkt skäl att rikta åtgärderna dit. Detta gäller även eventuell återinplantering. Ett ytterligare skäl att koncentrera åtgärderna till Östergötland och östra Småland är att man då samtidigt gynnar flera andra hotade praktbagge- och långhorningsarter på tall. Av hänsyn till våra ”ansvarsarter” raggbock och jättevedbock på Gotska Sandön och Gotland skulle jag bestämt avråda från att försöka inplantera jättepraktbaggen dit.

Vid Hanöbukten bör åtgärderna begränsas till ett årligt besök vid de fyra yngelvirkeshögarerna för att konstatera eventuella kläckhål. Endast på den för vedinsekter bästa lokalen, Rinkaby skjutfält, skulle det kunna vara lämpligt att fortsätta lägga ut nytt yngelvirke årligen.

Här skulle det också vara intressant att göra en noggrannare inventering av den vedlevande skalbaggsfaunan på tall. Det skulle kunna ge mycket värdefulla upplysningar om i vilken grad sällsynta vedinsekter på tall förmår återinvandra till ett för dessa djur idag mycket gynnsamt område som för 100 – 200 år sedan varit i stort sett trädlöst.

Om huvudsyftet med åtgärdsprogrammet är att gynna jättepraktbaggen så mycket och så kostnadseffektivt som möjligt bör man tänka i helt andra banor. Istället för att försöka hålla liv i en tynande och troligen inavlad svensk population med intensivvård och ”konstgjord andning”, skulle man i samarbete med Lettland, Litauen och Polen lätt kunna göra en stor insats för arten i ett europeiskt perspektiv. De forna öststaterna började inte genomgå strukturomvandlingen på landsbygden förrän på 1990-talet. Här finns ännu kvar goda miljöer för jättepraktbaggen och livskraftiga populationer. Genom att utföra populationsförstärkande åtgärder i dessa länder skulle man relativt lätt kunna säkra artens fortlevnad i norra Europa. Det borde inte vara svårt att genomföra sådant samarbete inom ramen för t ex EU:s miljöfond LIFE.

Skötselidéer för några områden längs Hanöbukten

Om målet med ett områdes skötsel är största möjliga biologiska mångfald för insektsfaunan och floran, så är Rinkaby skjutfält det bäst skötta området längs hela Hanöbukten. Den militära aktiviteten medför att död ved regelbundet skapas när tallarna skadas av ammunition och återkommande gräsbränder. Skogen förblir gles där det skjuts som mest. Ingen är intresserad av att såga upp den döda veden med metallskrot i, så den blir liggande kvar. De öppna markerna betas av nötkreatur på somrarna. Det extensiva betet gynnar den artrika floran. Den gödsellevande insektsfaunan har också goda förutsättningar att bli mycket artrik på den sandiga marken.

Ravlunda skjutfält har liknande kvaliteter. Här finns dessutom stora arealer där marken hålls bar eller glest bevuxen, vilket gynnar de marklevande skalbaggar som var vanliga i det gamla kulturlandskapets stora trädesåkrar. Trädbeståndet är här merapräglat av ädellövsskog, varför det inte undersökts närmare inom ramen för detta arbete.

Ett annat mycket intressant område är de öppna sanddynerna i norra tredjedelen av Friseboda naturreservat med dess förlängning norrut fram till Furuboda. Här finns stora områden med öppna - halvöppna sanddyner där många grävande rovkastor, gråmyra och myrlejon lever.

Den södra delen av Frisebodareservatet (från P-platsen norr om kanalen och söderut) och Gropahålets naturreservat är däremot ett sorgligt kapitel ur mångfaldssynpunkt. Här är tallskogen tät och sanddynerna bevuxna med mossa och kruståtel (bild 10). Här och där finns täta bestånd av bergtall, som glädjande nog nu till stora delar avverkat. De torrakor och lågor som finns är skuggiga och endast glest utnyttjade av vedinsekter. Här skulle en serie gallringar för att skapa solexponerade brynzoner och dito död ved, samt harvning av vissa sydvända sanddynssluttningar göra susen. Om man i samband med gallringarna även bränner riset utspritt på marken i delar av områdena, vore det ännu bättre. Bestånden är så pass virkesrika

Även i Äspet borde man upprätta en plan för att regelbundet skapa solexponerad död ved i anslutning till de befintliga gläntorna och brynen. Här är dock bränning olämplig med hänsyn till närheten till Åhus.

Bild 10. Exempel på igenväxande sanddyn inom Gropahålets naturreservat.

Tack

Åtgärdernas genomförande har underlättats betydligt tack vare det goda samarbete jag haft med markägare och förvaltare av de områden som yngelvirket lagts ut i. Flera personer har också bidragit med värdefulla upplysningar.

Jag vill härmed passa på att särskilt tacka

Lars-Börje Nilsson, skogsförvaltare för de militära skjutfälten

Tomas Jönsson, Rinkaby skjutfält

Sam Skällberg, Kristianstads kommun

Karl Danielsson, Äspet

Klas Skoog, ägare till Yngsjö 5:31

Anders Ekstrand, Region Skåne

Göran Mattiasson och Kenth Ljungberg, Länsstyrelsen Skåne län

Jan-Erik Bergkvist, f d skogsförvaltare på P2

Mikael Sörensson och Sven G. Nilsson, Lunds universitet

Bengt Ehnström, f d ArtDatabanken

Citerad litteratur

ArtDatabanken SLU, Bengt Ehnström 2004: "Åtgärdsprogram för bevarande av jättepraktbagge", stencil.

Brechtel, F. & Kostenbader, H. 2002: "Die Pracht- und Hirschkäfer Baden-Wuerttembergs" Ulmer Verlag, Stuttgart.

Fågelåret 1993. Vår Fågelvärd Supplement nr 21. 1994.

Remissvaren till åtgärdsprogrammet. Länsstyrelsen i Skåne, diarienummer 511-23883-04 1200-001

